

THE RORSCHACH TEST ACCORDING TO THE EXNER SYSTEM AS A DIAGNOSTIC TOOL IN PSYCHOLOGICAL EXPERT OPINIONS*

Alicja CZEREDERECKA

Institute of Forensic Research, Kraków, Poland

Abstract

The Comprehensive System, currently commonly called the Exner system, was established in the USA in 1974 as a result of empirical research concerning procedures and interpretations of the Rorschach Test. In a short time, it gained recognition in the world as a method that fulfilled psychometric criteria and was at the same time resistant to cheating, removing the stigma of magic from the test. However, in the mid 1990's, the first opinions were voiced challenging this enthusiasm. Criticising the value of the measurements performed, people at the same time began to conclude that application of the Rorschach Test was inadmissible in diagnoses for court purposes. A similar wave of criticism occurred at the beginning of the 21st century in Poland, gathering strength in 2012. Experiences linked with the latter situation have shown that there is a need to familiarise the Polish psychological milieu with basic information on the subject of the current state of empirical studies on the Rorschach Test. For whilst criticism of the value of this test in the USA and in some European countries has led to deepened empirical studies and actions aimed at reducing weaknesses of the Exner system, in Poland – encountering a lack of knowledge – it has only led to confusion and consolidated stereotypes on the subject of the Rorschach Test. The aim of the article is to present the basic arguments put forward by both the advocates and the critics of the Rorschach Test according to the Exner (scoring) system on the subject of its application in psychological expert opinions. They were extensively discussed in the author's 2006 book [14], but the passage of time and the limited access to the book¹ justify raising the issue again in a wider forum. As in the cited book, arguments for and against applying the Rorschach Test in expert witnessing have been discussed from the perspective of criteria of assessment of evidence from an expert opinion. This time, the author has focused on arguments contained in the most recent literature concerning the Rorschach test in relation to 10 criteria of her own authorship [12].

Key Words

Rorschach Test; Exner System; Criteria for assessing expert evidence; Psychological diagnosis.

Received 15 January 2013; accepted 18 February 2013

1. Introduction¹

The Rorschach Test is one of the oldest tools applied in psychology. It is one of the ten most commonly applied psychological tests in Europe [16]; in the

United States it ranks fourth [1], and in Spanish and Portuguese language countries it occupies third place [56], whilst when it comes to theoretical and research literature devoted to it – it probably ranks first. Since its inception, many different (separate) systems of use of the test have been developed; it also sometimes happens that psychologists do not adhere to any definite principles, mixing elements from various systems in their work² [14, 20]. At the same time, for many years there has been an ongoing dispute about the diagnostic

* The paper was presented during the “Conditions of Using Projection Methods in Psychological Diagnosis for Court Purposes” Conference, which was held on 16–17 November 2012 in Lublin.

¹ Since the publication contains a detailed description of the testing procedure, only psychologists can make use of it. In practice, they are almost exclusively people using it as a handbook to learn the test.

² As will transpire from further deliberations, such a diagnostic approach is inadmissible.

value of the Rorschach Test, which has raged with varying intensity; sometimes supporters of the test have the upper hand, and at other times, opponents dominate. This situation especially encourages one to take a look at objective criteria of its evaluation. It is worth noting that this test – unlike many others – evolves as principles of methodology and methods of psychological examination are improved. This paper is devoted to the possibilities and limitations of application of the Rorschach Test according to the Exner system³ in accordance with currently binding standards. Since in Poland, generally accepted detailed criteria of assessment of evidence from expert opinions have not been worked out (in particular evidence from psychological expert opinions), the author refers to an independently developed model, whose basis and assumptions have been thoroughly discussed in a separate paper published in this issue of *Problems of Forensic Sciences* [12].

2. Historical background

The test was established as a result of experimental studies by Herman Rorschach, being named after him following publication of his work “Psychodiagnostik” in 1921 [62], in which principles of research procedure, coding of results and interpretation were presented. The author did not refer to any theoretical assumptions⁴. He believed that the nature of the test was complex: it is perceptual in nature, and the subject may reveal “something from his/her own subconscious”⁵. Herman Rorschach died suddenly a year after publishing the test (he was 37 years old at the time), so he did not have time to answer the many doubts which he encountered during his studies. That was the reason why, after his death, works on the test went in many different directions, giving rise to many different systems of its application⁶. Many Rorschachers

adopted a psychoanalytic approach, shifting the focus from “how a statement arises”, to “what does it say about” [20]. This approach enjoyed the greatest popularity in the 1950’s⁷. When John Exner encountered Samuel Beck’s version of the Rorschach Test, and shortly afterwards that of Bruno Klopfer, he realized that although both approaches are structured and interesting, they constitute completely different systems of using the test. The comparative studies undertaken by Exner showed this difference, but they did not answer the question as to which assumptions are scientifically justified. The answer to this question was related to the involvement of a large research team and the undertaking of large-scale experimental work. They allowed the most important systems of using the Rorschach Test in the United States to be distinguished, after which the assumptions on which they were based could be verified. The result of several year studies was the publication in 1974 of the “Comprehensive System” [19] accepting some, and rejecting other of the earlier applied principles of administering tests, coding results and their interpretation. Thus a new system of using the Rorschach Test emerged, wholly based on empirical foundations. John Exner and his collaborators emphasized that this system required further work: completing some studies and undertaking successive ones on new problems which were emerging. The studies continued in the 1980’s, bearing fruit in the shape of successive publications introducing significant changes and corrections into the new system. This period was associated both with the spreading of the Comprehensive System (also known by the acronym CS) in the world and also with great hopes, especially on the part of clinicians, for proving its scientific value⁸. However, in the second half of the 1990’s, when CS achieved a state of relative stability, the first critical voices arose aiming to discredit it. A team of opponents: J. Wood, S. Lilienfeld, W. J. Stejskal, M. T. Nezworski and H. Garb (these names often feature again in later critical publications) submitted comments on the subject of the obsolescence of the normative data (from the period when the system was established, i.e. the beginning of the 1970’s), the pathologization of the results and also the fact that cultural differences were

³ The abbreviation CS will sometimes be used in the text; it is often applied in American literature and stems from the original name Comprehensive System, given by John Exner.

⁴ A lack of “anchoring” of the test in a concrete theory is sometimes raised as an argument against its application in testing for forensic (court) purposes (such a criterion is presented in, amongst other things, Marlowe’s model – see the author’s other article published in the same edition). However, the claim that the Rorschach Test is derived from psychoanalysis is erroneous.

⁵ Exner referred to this argument many times when defending his conviction that the Rorschach Test does not always contain elements of projection, and the essence of the arising of a response) is perception [20].

⁶ Currently, when we talk about the Rorschach Test, it is essential to add information about which particular system we

are referring to in the testing procedure, coding of results and also their interpretation. However, formulating therapeutic or corrective recommendations depends mainly on the theoretical approach of the diagnostician.

⁷ To this day it has affected how laypersons perceive the Rorschach Test, although quantitative and qualitative, idiographic and nomothetic approaches have developed in parallel.

⁸ It was brought to Poland in 1984 by Michał Stasiakiewicz from the Adam Mickiewicz University in Poznań.

not taken into account, the low reliability of results in the case of re-test, the lack of criteria of assessment and the low incremental validity [17, 18, 57, 74, 77, 81]. In connection with the above, the critics postulated rejection of CS in diagnostic examinations for court purposes⁹. Since that time, CS has been broadly discussed in the three most important periodicals concerning theory and practice linked with psychological diagnosis: *Psychological Assessment*, *Assessment* and *Journal of Personality Assessment*. It is worth emphasizing that the objections and comments of opponents mobilised representatives of the Rorschach Research Council and also other researchers – supporters of the Rorschach Test – to carry out further research on verification of the scientific value of the Exner System [74]. In the years 2001–2002, whole chapters devoted to this theme were published in several psychological periodicals [64]; the discussion concerning the scientific value of the CS even ventured beyond the pages of specialist periodicals (e.g. a publication in the *New York Times* [31]). Echoes of this debate also reached Poland in connection with the publication of a paper by Lilienfeld et al. [45], and then returned in the form of a massive media campaign directed against projective methods (with particular emphasis on the Rorschach Test) and their application in expert witnessing. The campaign introduced many false, stereotypical notions, but at the same time mobilised the scientific community to take steps in the direction of systematizing the principles of assessment of the value of projective methods (and also those that are erroneously defined as projective methods) applied in Poland and also defining the limits of their use in psychological diagnosis.

3. The Exner system in the context of criteria for assessing evidence in court

On the basis of analysis of the legal and psychological literature (American and Polish), the author selected 10 criteria which should be fulfilled when using diagnostic tools for court purposes¹⁰. Some of these

concern the admissibility of the method itself, others, the conditions of its use. They will be discussed in turn in relation to the Rorschach Test according to the Exner system.

3.1. Uniformity and transparency of the procedure

In the case of the test, this criterion (uniformity) corresponds to conditions of standardisation and normalisation. In the Exner system, standardisation was developed very precisely. The research material is uniform – it consists of 10 cards chosen by Herman Rorschach, and produced by the publisher Hans Huber, Hogrefe AG¹¹. The test procedure is strictly defined: from very precise guidelines concerning the method of administering the test (e.g. severe restrictions on interference by the examiner, and also on answering questions posed by the examinee), through defined scores, calculation system¹², and statistically developed standards, to a recommended range of meaning for obtained results and also systematized rules of interpretation.

The CS has developed standards for the populations of various countries fulfilling raw criteria (American: Exner, 2007¹³ [22]; most European countries from years 1990–2000; intercultural from 17 countries: Meyer, Erdberg and Shafer, 2007 [53]). Not very representative standards for children and specific populations constitute a problem, Exner's suggestions to treat people obtaining untypical results in a special way are considered debatable¹⁴, and ideas to refer individual results to intercultural norms – even more so¹⁵. The objection that CS norms are too “pathological” has

⁹ These accusations, in spite of the publication of many new results studies have not been withdrawn by the authors to date (see own correspondence with Scott Lilienfeld published on the internet page of the Sekcja Psychologii Sądowej Koła Naukowego Studentów Psychologii UJ, 13 July 2011). In papers by these authors, they have made vulgar comments; the Rorschach Test has been called “junk science” or “pseudoscience”.

¹⁰ An extensive discussion can be found in a separate article published in this edition of the periodical.

¹¹ Some (including Polish) critics raise the objection that the test cards are generally available on the internet, and, furthermore, some indications of the “correct” responses (e.g. information on the subject of example common responses). In the assessment of the author this is a hindrance to administration of the test, but does not disqualify it. Knowledge of the cards does not rule out their use – if that were the case then one could not repeat a test, and there has never been such a limitation. However, when administering a test, one should take into account, attempts at “preparing him/herself” by the subject to take the test and it is advisable to ask him/her whether he/she knows anything about the method (Exner also recommended this [20]).

¹² Variables are ascribed numerical values.

¹³ The criticism concerning the obsolescence of American norms is itself out of date, since new research has been carried out in this field, taking into account the newest version of the test.

¹⁴ E.g. results of persons obtaining high scores on introversion should not be related to general norms but to norms for introverts.

¹⁵ Ewa Waszkiewicz discusses the subject of intercultural differences more broadly [72].

still not found a clear solution: critics cite arguments that support this objection; on the other hand, however, new results of standardisation research concerning indicators of pathology do not confirm this objection [53, 71, 74]. A detailed analysis of objections concerning standardisation research indicates a need for further analyses in this field; however, it does not put the Exner version of the Rorschach Test in a worse light than generally recognised personality questionnaire inventories. A more serious problem is the lack of Polish norms for the CS. The Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego (Psychological Test Laboratory of the Polish Psychological Association) initiative undertaken this year offers a chance that this gap will be filled in the coming years¹⁶.

3.2. Fulfilment of basic psychometric criteria: reliability and validity

Both critics and supporters of the Exner System devote an especially large amount of space – in discussions and research concerning its scientific value – to reliability and validity. Due to the limited space in this article, only the most important arguments and results of the latest research will be quoted here¹⁷.

Most authors accepting the Exner system emphasize that the obtained results have a minimal error variance. Also, the level of stability over time (assessed on the basis of correlation between results of test and re-test) has been thoroughly studied. In relation to most variables, it exceeds 0.8 [20]; Donald Viglione described it as “admirable” [69]. These results were confirmed in successive studies by Viglione and Meyera in 2008 with a retest after 1 to 3 years (the correlation coefficient was 0.85 or greater) [71]. Grønnerød’s Norwegian reports are very positive [33, 35], but the results of French studies by Sultan et al. are much less optimistic [66] in relation to certain variables. Commenting on the differences between results of particular studies whose sound methodological foundations are difficult to deny, commentators indicate the need for further replication [71]. However, persistent critics [30, 45, 78, 79] claim that only about half of the variables fulfil high standards of stability. Many of the

above mentioned authors (both supporters and critics) draw attention to changes in proportions depending on the number of statements in the test¹⁸.

Obtaining a high stability over time does not concern children and young people; in their case, repeatability of results was ascertained only if the re-test occurred after a short time [23].

The following determinants are considered the most stable: M, FC,EA, EB, Adj D, FC: CF+C, and also a.p. Exceptions in terms of stability are: es and two of its components, m and Y. They have been used to separate out an indicator of susceptibility to stress.

The validity of the tool is considered a fundamental condition which should be fulfilled – so it is not surprising that most attention is focused on this issue in relation to the Rorschach Test. Research on the theoretical validity of particular variables (checking whether they measure what they are supposed to measure) found in various studies (systems of interpretation) of this test was the fundamental activity of John Exner and his team. It was this research which primarily contributed to the establishment of the CS and had a decisive influence on the dynamics of change in it during the next 30 years¹⁹. Studies are being continued consistently. However, critics still remain convinced about the low theoretical validity with the exception of Meyer’s Rorschach Rating Scale, the Rorschach Oral Dependency Scale and the SCZI in the assessment of schizophrenia, schizoid and borderline personality [30]. They also state that “the rich empirical literature contains many conflicting data concerning the validity of particular indicators, all the time making them useless for the purposes of diagnosis, on which the lives of many people depend” [67]. They also claim that all the arguments concerning the validity of CS variables refer to one meta-analysis carried out by Meyer and Archer [52, 67].

Another important issue linked with the validity of the test concerns its susceptibility to deliberate or involuntary distortion of the results by the subject. This problem is particularly important in court cases,

¹⁸ This prompted several leading practitioners associated with the CS to propose a new procedure known as the R-PAS (Rorschach Performance Assessment System), according to which only a limited number of answers are allowed.

¹⁹ In the course of successive works on validation, some variables were eliminated (Vo, Al., CONFAB, SCZI), and new ones were introduced (COP, Intel I, Isol I, GHR:PHR). Some, although popular, have to this day not been formally introduced into the CS (e.g. the broader meaning of the indicator of aggression [25, 26, 27, 44]). In relation to others, the range of meaning has been changed and the clarity of the definition has been improved (e.g. from SCZI to PTI [21, 41, 42]).

¹⁶ Up to now, the author has called for the use of American norms with a correction for intercultural differences, and in court examinations concerning custodial issues, to consider norms developed by the author for a 154 person group of parents fighting for custody of a children as a point of reference [13].

¹⁷ Older research has been described more broadly in the above cited book of the author [14].

in which subjects often have significant motives to present themselves in a better light (dissimulate existing problems or disorders) or contrarily – to simulate disease symptoms. The stereotypical notion that the mere fact of using a projective test in which the subject is unaware (at least partly) of which answer (reaction) is “correct” safeguards against distortion of results is false. Questionnaire tests often contain measures of such distortions. Does the CS also contain them? Separate numerical measures have not been constructed in this area; however, performed research has provided satisfactory information on the subject of indicators of dissimulation [11, 14, 20, 32], simulation of schizophrenia [14, 20, 29], PTSD (Frueh, Kinder, 1994)²⁰ and also various forms of cheating [28, 61]. More sceptical conclusions can be encountered in the publications of Alberta et al, Netter or Kahn [61], not to mention a constant group of critics who deny the possibility of detecting distortions in CS [67].

The validity of the test is measured by, amongst other things, the consistency of its results with results of other – usually popular – psychological instruments and generally recognised questionnaires. In relation to the Rorschach Comprehensive System, most comparative analyses have been carried out with respect to the MMPI and also MMPI-2. The results of these studies indicate a weak relationship between these tests [4], somewhat greater when there is similar (especially positive) commitment to both tests [51]. In the opinion of critics, this indicates the weakness of the Rorschach Test [45]; however, supporters argue that the obtained results only confirm that the MMPI and the Rorschach Test measure different aspects of personality. The first of these (similarly to other questionnaire tests) informs about how the personality expresses itself in behaviour and the conscious mechanisms which lead to it, whilst the second (like other projective techniques) informs about experiences and motives of the studied person, which are often unconscious mechanisms or ones of which the investigated person is only weakly conscious [8, 15, 24, 51, 58]. However, independent meta-analyses comparing the validity of these two tests published by a team of researchers led by Robert Rosenthal in 2001 indicate that in both, similar values are obtained for indicators measuring similar variables. The results of the research were summarised by the conclusion that the validity coefficients of the Rorschach Test and also the MMPI/MMPI-2 are as good as can be expected from a personality test [64]. Archer, in turn, summarized his research with

the statement that an advantage of applying various tests in the study of personality is their complementarity [4]. This opinion about the complementarity and poor comparability of Rorschach and MMPI is also shared by Nichols [58], Ganellen [29], Finn [24] and Meyer [51]. There have also been attempts to indicate relationships with respect to particular variables (e.g. Viglione; cf. Czerederecka, [14, p. 234]). Furthermore, opinions are common about the concurrence of results obtained on the Rorschach Test with observations of behaviour [69] and also greater effectiveness of predicting behaviour on the basis of this test than on the basis of MMPI. In the literature on the subject in recent years, publications have also appeared making use of combinations of results of the Rorschach Test according to the Exner System and NEO-PI-R [39], indicating a strong relationship between the variable T (referring to seeking close contact) and measurements of attachment [10].

The issue of the incremental validity (unique information which can be obtained only as a result of applying a particular tool) is also relevant to the discussion on the comparability of information obtained on the basis of psychological tests. Many clinicians learn to use the Rorschach Test in spite of the exceptionally long time taken to achieve competence and also the great amount of work required in its application, as they believe that the complexity of this instrument, the richness and multi-level nature of the variables²¹ translate into obtaining unique information on the complicated functioning of the personality and relations between its different areas. Meanwhile, critics argue that there are no studies unambiguously demonstrating the incremental validity of this test [30, 45]. Advocates of the test argue that even if it is difficult to indicate measurable differences, the [test's] obvious store of unique information relates to areas in which the subject is intentionally trying to mislead the examiner or has poor knowledge about him/herself (it is difficult for a subject to answer the following question on a personality inventory: “to what extent do you imbue other people with imagined or fantasized qualities?” [51]). In a statement issued by the Society of Personality Assessment, it was, furthermore, emphasized that incremental validity has up to now been very poorly ascertained in relation to methods of psychological and medical measurement in general, and this does not just concern the Rorschach Test. At the same time, seven articles published in recognised scientific journals have been cited which confirm the incremental

²⁰ Discussed at greater length in the cited work of the author [14, pp. 255–260].

²¹ Depending on how they are counted, there are about 110 to 150.

validity of the Exner system [64]. Recent studies seem to speak in favour of the thesis that the incremental validity of the Rorschach Test is easier to check when the studies are oriented towards a specific goal. Results relating to the Rorschach Oral Dependency Scale conducted by Bornstein and Masling [76], the Perceptual Thinking Index (PTI) [15], or to predicting suicidal behaviours [6] indicate this.

Neither the arguments mentioned above nor the reports from most of the quoted studies are taken into account by critics [30, 67, 79]. They admit the incremental validity of the Exner system only in relation to psychotic indicators and predicting social adjustment of the mentally ill, and in part also the effectiveness of the therapy.

Both critics and the main representatives of the Exner school of thought (Exner himself did so [20, 21]) emphasize that variables of the Rorschach Test cannot be converted directly into the DSM or ICD classification. According to these critics, this is a measure of the low validity of the test [45, 67, 79]. However, according to supporters, the pathology indexes contained in the CS do not serve in diagnosis, but in defining the type of disorder (PTI – psychotic; the Depression Index DEPI is not positive in about 25% of depressive patients) [64, 71, 76]. Studies indicating the usefulness in differentiating between psychotic symptoms [15, 70, 71], and in distinguishing between psychopathy and ASPD [25, 26, 27, 68] also exist, which, however, is denied by Wood et al. [77]. The Rorschach Test is on the list of tests that have been discredited in terms of diagnostic value for specific disorders, with a rating of 2.84 on a scale of 1–5 [59]. However, both critics [30, 45, 67] and supporters [15, 34, 64, 71, 74] indicate the usefulness of CS in assessment of results of therapy.

3.3. Intersubjective verifiability (objectivism)

Results of studies show that the following factors have an influence on the level of consistency in the field of coding protocols by various examiners: training [3, 38, 46], the frequency of occurrence of variables in the protocol [3], errors committed in administration of the test (insufficient inquiry) [3] and also insufficiently precise coding criteria [3]. The general level of consistency is dependent on them, and so different authors have obtained different results in this field: Weiner, Exner and Sciara [75] obtained a level of consistency in the range 80–97%; Meyer et al. a level of 82%–97% with a mean of 93% for 138 variables [52]; Acklin et al., studying students, obtained a satisfactory consistency for 47% of variables and 62% of ratios [3]; Viglione and Taylor indicate Me

92% for 68 variables [71]; research from 2011 conducted by an international team [63] indicates a mean consistency of 79% for 116 variables. It seems that using different groups of researchers (above all with different levels of preparation) has a decisive influence on the discrepancies in indicating variables with the lowest level of consistency. Weiner, Exner and Sciara [75], who used the best trained researchers, obtained the greatest discrepancy in differentiating between active and passive movement and also between the level of untypical and distorted form. Students studied by Acklin differed most in the coding of over-elaboration of form and also shading [3]. In the research of Meyer et al., the greatest differences concerned the variable TF (consistency < 67%), whilst in relation to CF, FV, INCOM1, ALOG, M without form, SQ+, C' and Ad the level of consistency was within the range 60 to 79%. They also ascertained that a comparison of responses from various protocols turns out to be more burdened with errors than within one protocol [54]. Later analyses of coded protocols conducted by Meyer et al. [55] led to establishing successive interesting relationships. They found a higher agreement of interpretation in studies encompassing fundamental interpretive constructs (82 to 92%) than individual variables (76 to 89%) and also a higher consistency of interpretation from the Rorschach Test with information about a studied person originating from objective sources than with conclusions of other clinicians. They also noted that the obtained results were comparable with results of studies on the MMPI (e.g. Poythrees and Blaney, 1978), and they deemed the level of consistency of CS variables as comparable with results of medical apparatus [55, 64, 71]. Although critics cite these statements with irony, they themselves have recently begun to admit the value of measurements of consistency obtained between researchers applying the Exner System [67].

3.4. Taking into account the current obligatory level of knowledge

This is the first of the discussed criteria which refers not only to objective possibilities of the test but also to the ethical responsibilities of the psychologists who use it. The literature in this area is very rich. An expert psychologist who decides to use the Rorschach Test should know its weak and strong points, bear in mind potential interfering factors and take into account new information which appears in the literature in this field. Although the Polish literature on the subject is very poor, it contains the necessary minimum of current knowledge both from the point of view of

supporters [14, 63, 71] and critics [46, 67]. Currently many texts are available on the internet; there is also a Rorschach Archive²², the aim of which is to collect the entirety of the literature published on the subject of the test. Very extensive literature has appeared citing arguments in favour of applying CS in court [1, 2, 7, 14, 21, 40, 46, 48, 49, 60, 64, 68, 71, 73, 74, 75], and also (less extensive) against its application [30, 36, 37, 45, 67, 78, 79, 82]. Psychologists who decide to use the Rorschach Test in court should know the arguments of both sides and relate them to the specific situation in which they occur.

3.5. The usefulness and usability of the applied methods and content contained in an expert opinion to solve a problem formulated by a court

The usefulness and usability of the Exner System for forensic (court) testing is the main area of dispute between critics and advocates of the Rorschach Test, who often draw different conclusions from the same results of tests.

First, it is worth indicating the arguments in favour of applying this method in the diagnosis of personality in general. It allows a comprehensive description of: personality, mechanisms interfering with adaptation, degree of intensity of disorders, planning therapy, corrective effects, selection of therapeutic actions, and also an assessment of susceptibility to certain actions [14, 20, 21, 74]. The earlier mentioned reports about incremental validity also support use of the Exner system. All these factors are particularly important in studying personality, which is associated with a single test (and in exceptionally comfortable situations, encompassing 2–3 sessions). A lack of information about the underlying mechanisms of given behaviour (needs, motives, internal conflicts) makes it very difficult and sometimes even impossible to give a prognosis or retrospective, which are necessary to conclude about the behaviour of the subject in most analysed cases.

A strong argument in favour of applying the Rorschach Test (as well as other projective methods) is the fact that it does not rely on self-assessment, which in test conditions for court purposes is usually distorted both intentionally and by not fully conscious manipulation of self-image. In these conditions, making use of techniques over which the subject does not have full control turns out to be extremely useful. At this point, the accusation is often made that this could be consid-

ered manipulation on the part of the psychologist, exceeding the limits of ethical behaviour, the right to defence and independent decision-making by the subject about the extent of provided information etc. A more in-depth look at this subject would require another article; however, at this point it is worth noting that the subject, although s/he cannot determine what responses (reactions) are beneficial from the point of view of his/her role in the court case, may refuse to perform a given task²³, and furthermore (as mentioned earlier, when deliberating on the issue of the susceptibility of the test to distortion) in each case, makes a selection and applies self-censorship [20], and is thus not defenceless in these unclear (to him/her) conditions.

An important argument in favour of the application of the Rorschach Test according to the Exner System in criminal cases is its usefulness in predicting criminal behaviour [14, 20, 21, 43, 74]. The test results are very easy to convert into the language of everyday functioning, which enables them to be compared with the life history of the subject [14, 52, 70, 71, 74].

At the same time, the psychologist must remember about the lack of convertibility of obtained results to the DSM classification and also about the limitation of the diagnosis (obvious to the forensic expert): specific behaviours can only be inferred about indirectly, i.e. by a description of the predisposition to occurrence of behaviours within a particular category [73, 75].

3.6. Good preparation of the psychologist to use the technique of their choice

This condition is important in each case of diagnosing, but essential to fulfil in the case of a Rorschach Test used in forensic examinations. Knowing the principles of using this method (and in the Exner System they are very complex) requires long term training and also systematic application and correcting of acquired skills by keeping track of new publications, deepening practical knowledge, making use of supervision, and in the case of doubts, recourse to the method of competent judges. The following are very helpful in this regard: an exchange of information with other Rorschachers, making use of the Rorschach Discussion List²⁴, as well as programs to assist in calculating results with guidelines for interpretation (Rorscan, RIAP). The complexity of the obtained information also means

²³ An expert should obtain his/her permission to be set a given task.

²⁴ An internet forum for Rorschachers, participated in by top specialists. It devotes a lot of space to doubts and to coding untypical answers, and also to the latest findings published in the specialist literature.

²² Established thanks to the great efforts and work of John Exner.

that interpretation of the obtained results, more so than in the case of most other psychological tests, requires clinical knowledge (and systematic supplementation of it), other areas of psychology (especially the psychology of personality, cognitive psychology etc.), and sometimes even going beyond this field.

The need for long-term training and the time-consuming nature of coding and interpretation are often cited as weaknesses of the test. On the other hand, these constitute natural screening factors – psychologists interested in the possibilities of the test, but discouraged by the time that must be devoted to it, quickly give up using it, whereas using it inclines one to seek solutions to difficult questions, favouring responsible deepening of knowledge.

3.7. The elimination of artefacts through obtaining non-exclusive results by means of the same or different methods

This criterion relates to the Rorschach Test to the same degree as to all other methods of measurement, although due to the very high number of studied variables it requires particular attention. Firstly, the psychologist must check the correctness of the performed measurements (resolve doubts in the coding, check whether there were mechanical errors in the calculations), sort the results of analysis, and clarify internal inconsistencies concerning the obtained results. This requires the checking of a few basic hypotheses – whether the inconsistent information is a result of: errors in coding (inadequacies of the examiner), the influence of factors interfering in the course of the examination, internal personality conflicts, or else imperfections of the method itself. In order to check these hypotheses, it is essential to compare the obtained results of the test with results obtained using other methods and objective sources (mainly information contained in case files). Often at different stages of this procedure, using the method of competent judges turns out to be useful. That is why at this point it is worth recalling the significant role of the complex expert opinion in objectivising obtained results.

3.8. Differentiating between hypotheses and conclusion and not succumbing to excessive interpretative caution

This criterion is closely related to the previous one. The biggest danger which the expert has to face in this field is overestimating the value of results obtained on the basis of the Rorschach Test. Lack of consistency with other results requires that the research hypoth-

esis should be deemed as very unlikely and rejected. It is important to remember to formulate conclusions in terms of level of likelihood appropriate to the collected information [14, 72]. This issue has been more broadly discussed in an article devoted to criteria of assessment of evidence [12].

It should also be emphasized at this point that the summary of the interpretation of the results requires:

- taking into account all data relevant to clarification of problems set by the court;
- awareness that the purpose of the test is to characterise the personality, and not to answer questions about specific behaviour of a person;
- emphasizing the weak and strong sides of the studied person;
- putting the results in a cultural and environmental context.

3.9. Intersubjective communicability

Also with regard to this criterion, using the Rorschach Test according to the Exner System does not stand out in relation to the use of other psychological tools. Principles of interpretation contained in available textbooks and the above mentioned ease in converting the language of the test to the language of everyday life mean that the communicativeness of the message does not cause the expert significant problems. However specialist and specifically understood concepts should be introduced with caution in the CS approach (such as “passive-dependent type”, “ambitendency”, “avoidant style” etc). It is best to replace this type of formulation with a description of the mechanism; however, if an expert deems that introducing specific concepts into a written expert opinion is useful, s/he should explain their meaning.

Explaining the relationship between particular mechanisms and their influence on defined behaviours – especially those which appear to point to contradictions – may cause an expert greater problems. They require a particularly precise explanation in order for the line of reasoning of the expert to become clear to the non-specialist. Otherwise, the expert exposes him/herself to a situation where a representative of the opposing side in a court case, quoting formulations out of context, will present them as evidence of internal inconsistency of an opinion, thus undermining the value of the expert’s findings.

3.10. Recommendation to change a method or re-examination in case of doubt

The Rorschach Test is one of those instruments whose application is ruled out only in very specific cases [see 14, p. 80]. However, in examinations for court purposes, conditions must be particularly rigorously fulfilled. The expert must each time obtain the consent of the subject to administer the test, and at the same time must personally make sure that administering it will not subject the subject to additional stress (greater than in the case of applying another method) and will not violate his/her subjectivity. This is a serious ethical responsibility, which is why if there are indications that administering a Rorschach Test is iatrogenic for a particular examinee, one should refrain from administering it, and have a prepared proposal of another method in such a circumstance. It sometimes happens that making such a decision is advisable even in the course of conducting a test, which requires especially great clinical preparation on the part of the psychologist administering it.

It also happens that after performing the test, it turns out that its results do not fulfil criteria of usefulness for interpretation or it can be interpreted only to a limited extent. Then the focus should shift to information collected on the subject by other methods. Sometimes, this also requires emphasizing in the expert opinion that the available material did not allow the expert to resolve some of the questions formulated by the court and – if possible – proposing a way to supplement the material.

There are also situations where the court expresses doubts as to whether Rorschach Testing had a purpose, was useful for the case, or else whether it was carried out in accordance with best practices. In such a case it should be remembered that it is the court which is the highest expert, and a psychological opinion (only) constitutes evidence in a case. Then it should be proposed that the obtained results should be made available to another team of experts indicated by the court or else that another should carry out new examinations using the same or other methods. If the court, challenging the opinion of the expert, demands access to raw results of examinations²⁵, it should be explained that the principles of employing a Rorschach Test are complex and that therefore such material is useless to non-specialists.

4. Summary and conclusions

The results of studies and discussions presented in this article provide a basis for stating that the Rorschach Test according to the Exner system fulfils criteria of assessment of evidence in court. Its scientific value is comparable with the value of well-established psychological methods, and dynamically developing research is creating possibilities of “filling in the gaps” in unexplained areas and improving the method itself and ways of assessing it. Such a need exists especially in relation to those studies which provide the most ambiguous results.

In each case the results obtained on the Rorschach Test need to be compared with results of examinations obtained from other sources. Bear in mind that it is not possible to mechanically compare results of the Rorschach Test with results of other tests, especially questionnaire-based ones, due to differences in the range of meaning and also due to referring to other levels of psychological life of the studied person. Reports from research also indicate that the Rorschach variables do not directly relate to classifications of mental disorders (both DSM IV and ICD 10), although at the same time this test possesses many variables that are useful in differentiating normal from pathological and also in the planning of the therapeutic process.

Furthermore, it is worth mentioning Bornstein's latest suggestion at this point [9], which proposes that, due to the complex structure of the Rorschach Test, one should not limit oneself to quantitative criteria of its assessment, but introduce a mixed model, taking into account qualitative criteria as well.

Probably the main reason for the popularity which this test has enjoyed since it was created by Herman Rorschach is that procedural difficulties are offset by the comprehensiveness of the obtained results (overall picture of a person) and also due to the universality of its application.

The complex nature of the test means, on the one hand, that in spite of there being very extensive literature on it, many of its areas still remain unknown. This imposes – on people who decide to use it – particularly high requirements of an ethical-professional nature: the need for a precise knowledge of test procedures, improving skills in using it and continuous verification of knowledge about it and about the personality in general.

Emerging concerns and criticisms encourage care to be taken that application of this test should fulfil the highest standards, especially in relation to psychological diagnosis used for court purposes. However, this happens when doubts are raised fairly, in accordance

²⁵ The law allows it, and there is still a heated debate on the range of competences of the court in this area (see [12]).

with the principles of scientific discussion, and not in an overly simplified and distorted way for public consumption. For this type of manipulation backfires on the whole psychological milieu (including critics themselves), since it leads to the formation and perpetuation of the stereotype of a lack of scientific value of all psychological instruments of measurement.

It is also worth considering the reason why the Rorschach Test has raised such a stir and why critical voices so easily find an echo in society. Without a doubt, features which, independent of the accuracy of performed measurements, place it in the category of projective tests, contribute to this: the distance between the information imparted by the subject and the conclusions of the psychologist or fears about being able to control potential manipulation on the part of the psychologist.

Here are two quotations from American literature constituting an attempt to explain this phenomenon. “depreciation of the Rorschach is a sociocultural, rather than a scientific, phenomenon” (Atkinson et al., 1985); “whether the debate about the utility of the Rorschach is more philosophical and political rather than academic and scientific” (Viglione and Rivera, 2003).

References

- Ackerman M. J., *Clinician's guide to custody evaluation*, Wiley, New York 2006.
- Ackerman M. J., *Podstawy psychologii sądowej*, GWP, Gdańsk 2005.
- Acklin M. J., Mc Dowell C. J., Verschell M. S. [et al.], Interobserver agreement, interobserver reliability and the Rorschach Comprehensive System, *Journal of Personality Assessment* 2000, 74, 15–47.
- Archer R. P., MMPI – Rorschach interrelationships: Proposed criteria for evaluating explanatory models, *Journal of Personality Assessment* 1996, 67, 504–515.
- Baity M. R., Hilsenroth M. J., Rorschach Aggressive Content (Ag C) variable: a study of criterion validity, *Journal of Personality Assessment* 2002, 78, 275–287.
- Błaszczyk-Schiep S., Kazén M., Kuhl J. [et al.], Appraisal of suicidal risk among adolescents and young adults through the Rorschach test, *Journal of Personality Assessment* 2011, 93, 518–526.
- Blau T., *The psychologist as expert witness*, Wiley, New York 1984.
- Bornstein R., Clinical utility of the Rorschach inkblot method: reframing the debate, *Journal of Personality Assessment* 2001, 77, 39–47.
- Bornstein R., Rorschach score validation as a model for 21st-century Personality Assessment, *Journal of Personality Assessment* 2011, 94, 26–38.
- Casella M., Viglione D., The Rorschach texture response: a construct validation study using attachment theory, *Journal of Personality Assessment* 2009, 93, 601–610.
- Comprehensive handbook of psychological assessment*, Hilsenroth M. J., Segal D. L. [eds.], Wiley, New York 2004.
- Czerederecka A., Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego psychologa, *Problems of Forensic Sciences* 2013, 93, 333–350.
- Czerederecka A., *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, LexisNexis, Warszawa 2010.
- Czerederecka A., *Test Rorschacha w psychologicznej ekspertyzie sądowej. Wykorzystanie systemu Exnera*, Wydawnictwo IES, Kraków 2006.
- Dao Tam K., Convergent and incremental validity of the MMPI-2 and Rorschach on psychotic-related indices, *Electronic Theses, Treatises and Dissertations* 2007, Paper 852 [source: <http://diginole.lib.fsu.edu/etd>].
- Evers A., Muñiz J., Bartram D. [et al.], Testing practicing in 21st century: Developments and European psychologists' opinions, *European Psychologist* 2012, 17, 4, 300–319.
- Exner J. E., A comment on “The Comprehensive System for the Rorschach. A critical examination”, *Psychological Science* 1996, 7, 11–13.
- Exner J. E., “Narcissism in the Comprehensive System for the Rorschach”: Comment, *Clinical Psychology: Science & Practice* 1995, 2, 200–206.
- Exner J. E., *The Rorschach: A Comprehensive System*, Wiley, New York 1974.
- Exner J. E., *The Rorschach: A Comprehensive System*, vol. I, Wiley, New York 1993.
- Exner J. E., Erdberg P., *The Rorschach. A Comprehensive System. Advanced Interpretation*, vol. 2, Wiley, New York 2005.
- Exner J. E. Jr., A new U.S. adult nonpatient sample, *Journal of Personality Assessment* 2007, 89, 154–158.
- Exner J. E. Jr., Thomas E. A., Mason B., Children's Rorschachs: Description and prediction, *Journal of Personality Assessment* 1985, 49, 13–20.
- Finn S., Assessment feedback integrating MMPI-2 and Rorschach findings, *Journal of Personality Assessment* 1996, 67, 543–557.
- Gacono C. B., Loving J. L., Bodholdt R. H., The Rorschach and psychopathy: Toward a more accurate understanding of the research findings, *Journal of Personality Assessment* 2001, 77, 16–38.
- Gacono C. B., Meloy J. R., Rorschach research and psychodiagnostic of antisocial and psychopathic personalities, *Rorschachiana*, vol. 22, Hogrefe & Huber Publishers, Bern 1997.

27. Gacono C. B., Meloy J. R., The Rorschach assessment of aggressive and psychopathic personalities, Erlbaum, Hillsdale, New Jersey 1994.
28. Ganellen R. J., Rorschach assessment of malingering and defensive response sets, [in:] Gacono C. B., Evans F. B., Kaser-Boyd N. [et al., eds.], The handbook of forensic Rorschach assessment, Routledge Taylor & Francis Group New York 2008.
29. Ganellen R. J., Wasyliw O. E., Haywood T. W. [et al.], Can psychosis be malingered on the Rorschach? An empirical study, *Journal of Personality Assessment* 1996, 66, 65–80.
30. Garb H. N., Wood J. M., Lilienfeld S. O. [et al.], Garb, Roots of the Rorschach controversy, *Clinical Psychology Review* 2005, 25, 97–118.
31. Goode E., What's in an Inkblot? Not much, some say, Despite its wide use, *The New York Times* 2001.02.20.
32. Grossman L. S., Wasyliw O. E., Benn A. F. [et al.], Can sex offenders who minimize on the MMPI conceal psychopathology on the Rorschach?, *Journal of Personality Assessment* 2002, 78, 484–501.
33. Grønnerød C., Reanalysis of the Grønnerød (2003) Rorschach temporal stability meta-analysis set, *Journal of Personality Assessment* 2006, 86, 222–225.
34. Grønnerød C., Rorschach assessment of changes following psychotherapy: A meta-analytic review, *Journal of Personality Assessment* 2004, 83, 256–276.
35. Grønnerød C., Temporal stability in the Rorschach method: A meta-analytic review, *Journal of Personality Assessment* 2003, 80, 272–293.
36. Grove W., Barden R., Garb H. [et al.], Failure of Rorschach Comprehensive System based testimony to be admissible under Daubert – Joiner-Kumho standard, *Psychology, Public Policy and Law* 2002, 8, 216–234.
37. Grove W., Barden R., Protecting the integrity of the legal system. The admissibility of testimony from mental health expert under Daubert/Kumho analyses, *Psychology, Public Policy and Law* 1999, 5, 224–242.
38. Guarnaccia V., Dill Ch., Sabatino S. [et al.], Scoring accuracy using the Comprehensive System for the Rorschach, *Journal of Personality Assessment* 2001, 77, 464–474.
39. Hartmann E. J., Grønnerød C., Rorschach variables and big five scales as predictors of military training completion: A replication study of the selection of candidates to the naval special forces in Norway, *Journal of Personality Assessment* 2009, 91, 254–264.
40. Hess A. K., Weiner I. B., The handbook of forensic psychology, Wiley, New York 1999.
41. Hilsenroth M. J., Eudell-Simmons E. M., DeFife J. A. [et al.], The Rorschach Perceptual-Thinking Index (PTI): An examination of reliability, validity, and diagnostic efficiency, *International Journal of Testing* 2007, 7, 269–291.
42. Hunca-Bednarska A., PTI – wskaźnik zaburzeń percepcji i myślenia wg J. E. Exnera: badanie rodziców osób chorych na schizofrenię paranoidalną za pomocą testu Rorschacha, *Postępy Psychiatrii i Neurologii* 2008, 17, 305–312.
43. Janson H., Stattin H., Predictions of adolescent and adult delinquency from childhood Rorschach ratings, *Journal of Personality Assessment* 2003, 81, 51–63.
44. Katko N. J., Meyer G. J., Mitura J. L. [et al.], A principal components analysis of Rorschach aggression and hostility variables, *Journal of Personality Assessment* 2010, 92, 594–598.
45. Lilienfeld S. O., Wood J. M., Garb H. N., Status naukowy technik projekcyjnych, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
46. McCann J. T., Defending the Rorschach in court: An analysis of admissibility using legal and professional standards, *Journal of Personality Assessment* 1998, 70, 125–144.
47. Meloy J. R., Some reflections on what's wrong with the Rorschach, *Journal of Personality Assessment* 2005, 85, 344–346.
48. Meloy J. R., Hansen T. L., Weiner I. B., Authority of the Rorschach: Legal citations during the past 50 years, *Journal of Personality Assessment* 1997, 69, 53–62.
49. Melton G. B., Petrila J., Poythress N. G. [et al.], Psychological evaluation for the court, Guilford, New York 1997.
50. Meyer G. J., Evidence to correct misperceptions about Rorschach Norms, *Clinical Psychology: Science and Practice* 2001, 8, 389–396.
51. Meyer G. J., The Rorschach and the MMPI: Toward a more scientifically differentiated understanding of cross-method assessment, *Journal of Personality Assessment* 1996, 67, 558–578.
52. Meyer G. J., Archer R. P. The hard science of Rorschach research: What do we know and where do we go?, *Psychological Assessment* 2001, 13, 486–502.
53. Meyer G. J., Erdberg P., Shafer T., Toward international normative reference data for the Comprehensive System, *Journal of Personality Assessment* 2007, 89, 201–216.
54. Meyer G. J., Hilsenroth M. J., Baxter D. [et al.], An examination of interrater reliability for scoring the Rorschach Comprehensive System in eight data sets, *Journal of Personality Assessment* 2002, 78, 219–274.
55. Meyer G. J., Mihura J. I., Smith B. L., the interclinician reliability of Rorschach interpretation in four data sets, *Journal of Personality Assessment* 2005, 84, 296–314.
56. Muñoz J., Prieto G., Almeida L. [et al.], Test use in Spain, Portugal and Latin American countries, *European Journal of Psychological Assessment* 1999, 15, 151–157.
57. Nezworski M. T., Wood J. M., Narcissism in the Comprehensive System for the Rorschach, *Clinical Psychology: Science & Practice* 1995, 2, 179–199.

58. Nichols D., Remarks on method for MMPI – Rorschach studies, *Journal of Personality Assessment* 1996, 67, 516–528.
59. Norcross J., Koocher G., Garofalo A., Discredited psychological treatments and tests: A Delphi Pool, *Professional Psychology Research and Practice* 2006, 37, 515–522.
60. Ritzler B., Erard R., Pettigrew T., Protecting the integrity of Rorschach expert witness. A reply to Grove and Barden (1999) re: The admissibility of testimony under Daubert/Kumbo analysis, *Psychology, Public Policy and Law* 2002, 8, 201–215.
61. Rogers R., Clinical assessment of malingering and deception, Guilford Press, New York 2008.
62. Rorschach H., Psychodiagnostic, Verlag Hans Huber, Bern 1983.
63. Sahly J., Shaffer T. W., Erdberg P. [et al.], Rorschach intercoder reliability for protocol-level Comprehensive System variables in an international sample, *Journal of Personality Assessment* 2011, 93, 592–596.
64. SPA: The status of the Rorschach in clinical and forensic practice: An official statement by the board of trustees of the society of personality assessment, *Journal of Personality Assessment* 2005, 85, 219–237.
65. Stasiakiewicz M., Test Rorschacha, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2004.
66. Sultan S., Andronikof A., Reveilore C. [et al.], A Rorschach stability study in a non-patient adult sample, *Journal of Personality Assessment* 2006, 87, 330–348.
67. Śliwerski A., Witkowski T.²⁶, Jak odróżnić kąpiel od kąpieli? Odpowiedź na komentarz dotyczący kampanii „Psychologia to nauka, nie czary” napisany przez pracowników naukowych Uczelni Heleny Chodkowskiej w Warszawie [http://sceptycy.org/wp-content/uploads/2012/03/Odpowiedz-KSP.pdf].
68. The handbook of forensic Rorschach assessment, Gacono C. B., Evans F. B., Kaser-Boyd N. [et al., eds.], Routledge Taylor & Francis Group, New York 2008.
69. Viglione D. J., A review of recent research addressing the utility of the Rorschach, *Psychological Assessment* 1999, 11, 251–265.
70. Viglione D., Hilsenroth M., The Rorschach: Facts, fictions and future, *Psychological Assessment* 2001, 13, 452–471.
71. Viglione D., Meyer G. J., An overview of Rorschach psychometrics for forensic practice, [in:] The handbook of forensic Rorschach assessment, Gacono C. B., Barton Evans F. [eds.], Routledge, Taylor & Francis Group, New York 2008.
72. Waszkiewicz E., Zakrzewska-Wirkus K., Test Rorschacha w diagnostyce klinicznej i badaniach międzykulturowych, *Psychiatria i Psychoterapia* 2012, 8, 21–36.
73. Weiner I., Principles of Rorschach interpretation, Erlbaum, Mahwah 1998.
74. Weiner I., The Rorschach Inkblot Method, [in:] Forensic uses of clinical assessment instruments, Archer R. E. [ed.], Routledge Taylor & Francis Group, New York [in press].
75. Weiner I. B., Exner J. E., Sciara A., Is the Rorschach welcome in the courtroom?, *Journal of Personality Assessment* 1996, 68, 5–19.
76. Weiner I., Meyer G. J., Personality assessment with the Rorschach Inkblot Method, [in:] Oxford handbook of personality assessment, Butcher J. [ed.], Oxford University Press, New York 2009.
77. Wood J. M., Lilienfeld S. O., Nezworski M. T. [et al.], Coming to grips with negative evidence for the Comprehensive System for the Rorschach: A comment on Gacono, Loving and Bodholdt; Ganallen; and Bornstein, *Journal of Personality Assessment* 2001, 77, 48–70.
78. Wood J. M., Lilienfeld S. O., Nezworski M. T. [et al.], Validity of Rorschach Inkblot scores for discriminating psychopaths from nonpsychopaths in forensic populations: A meta-analysis, *Psychological Assessment* 2010, 22, 336–349.
79. Wood J., Nezworski M. T., Lilienfeld S. [et al.], What's wrong with the Rorschach? Science confronts the Controversial Inkblot Test, Jossey-Bass, San Francisco 2003.
80. Wood J. M., Nezworski M. T., Stejskal W. J., The Comprehensive System for the Rorschach. A critical examination, *Psychological Science* 1996, 7, 3–10.
81. Wood J. M., Nezworski M. T., Stejskal W. J., Thinking critically about the Comprehensive System for the Rorschach. A reply to Exner, *Psychological Science* 1996, 7, 14–17.
82. Wood J., Nezworski M., Stejskal W. [et al.], Problems of the Comprehensive System for the Rorschach in forensic settings: Recent developments, *Journal of Forensic Psychology Practice* 2001, 1, 89–103.

Corresponding author

Dr Alicja Czerederecka
Instytut Ekspertyz Sądowych
ul. Westerplatte 9
PL 31-033 Kraków
e-mail: aczerederecka@ies.krakow.pl

²⁶ The original text in the form of an open letter to K. Stemplewska-Żakowicz has only been signed by one author (A. Śliwerski), whereas the PDF version on the webpage has also been signed by T. Witkowski.

TEST RORSCHACHA WEDŁUG SYSTEMU EXNERA JAKO NARZĘDZIE DIAGNOSTYCZNE W PSYCHOLOGICZNEJ EKSPERTYZIE SĄDOWEJ*

1. Wprowadzenie

Test Rorschacha należy do najstarszych narzędzi stosowanych w psychologii. Znajduje się w pierwszej dziesiątce najczęściej stosowanych testów psychologicznych w Europie [16], w Stanach Zjednoczonych zajmuje czwartą pozycję [1], w krajach hiszpańsko- i portugalskojęzycznych trzecią [56], zaś jeśli chodzi o poświęconą mu literaturę teoretyczną i badawczą – prawdopodobnie pierwszą. Od czasu jego powstania wypracowano wiele odrębnych systemów wykorzystywania, zdarza się też, że psychologowie nie stosują się do żadnych sprecyzowanych zasad, mieszając w swojej pracy elementy różnych systemów¹ [14, 20]. Jednocześnie od wielu lat toczy się spór o wartość diagnostyczną testu Rorschacha, który w różnych okresach narasta lub słabnie; raz dominują zwolennicy testu, innym razem przewagę uzyskują jego przeciwnicy. Ta sytuacja szczególnie zachęca do tego, by przyrzeć się obiektywnym kryteriom jego oceny. Warto zwrócić uwagę, że ten test, jak niewiele innych, ewoluuje wraz z doskonaleniem zasad metodologii i metodyki badania psychologicznego. Niniejsze opracowanie poświęcone jest możliwościom i ograniczeniom stosowania testu Rorschacha według systemu Exnera² zgodnie ze współcześnie obowiązującymi standardami. Ponieważ w Polsce nie wypracowano ogólnie przyjętych szczegółowych kryteriów oceny dowodu z opinii biegłego (w szczególności z opinii psychologicznych), autorka odwołuje się do samodzielnie wypracowanego modelu, którego podstawy i założenia zastały dokładnie omówione w odrębnej pracy publikowanej w niniejszym numerze *Z Zagadnień Nauk Sądowych* [12].

2. Tło historyczne

Test powstał w wyniku badań eksperymentalnych Hermana Rorschacha, przyjmując nazwę od nazwiska autora po opublikowaniu w 1921 r. jego pracy „Psychodiagnostik” [62], w której zostały przedstawione zasady

procedury badawczej, kodowania wyników i interpretacji. Autor nie odwoływał się do żadnych założeń teoretycznych³. Uważał, że natura testu jest złożona: ma on charakter percepcyjny, przy czym badany może ujawniać „coś z własnej podświadomości”⁴. Herman Rorschach zmarł nagle w rok po opublikowaniu testu (miał wówczas 37 lat), nie zdążył więc odpowiedzieć na wiele wątpliwości, na jakie natrafił w swoich badaniach. To stało się powodem, że po jego śmierci prace nad testem poszły w wielu różnych kierunkach, doprowadzając do powstania odmiennych systemów jego stosowania⁵. Wielu rorschachistów przyjmowało podejście psychoanalityczne, przenosząc akcent z tego, „jak powstaje wypowiedź”, na to, „o czym mówi” [20]. To podejście osiągnęło największą popularność w latach pięćdziesiątych XX wieku⁶. Kiedy John Exner zetknął się z testem Rorschacha w wersji Samuela Becka, a wkrótce potem Brunona Klopfera, uświadomił sobie, że chociaż obydwa podejścia są usystematyzowane i interesujące, to stanowią jednak zupełnie odmienne systemy posługiwania się testem. Podjęte przez Exnera badania porównawcze dowiodły tej odmienności, nie odpowiedziały jednak na pytanie, które założenia znajdują uzasadnienie naukowe. Odpowiedź na to pytanie wiązała się z zaangażowaniem dużego zespołu badawczego i podjęciem szeroko zakrojonych prac eksperymentalnych. Pozwoliły one wyodrębnić funkcjonujące w Stanach Zjednoczonych najważniejsze systemy posługiwania się testem Rorschacha, a następnie zweryfikować obowiązujące w nich założenia. Skutkiem kilkuletnich studiów było opublikowanie w 1974 r. pracy „Comprehensive System” [19] przyjmującej jedne, a odrzucającej inne z wcześniej stosowanych

* Referat został wygłoszony podczas konferencji „Warunki wykorzystywania metod projekcyjnych w psychologicznej diagnostyce dla potrzeb sądu”, która odbyła się w dniach 16–17 listopada 2012 roku w Lublinie.

¹ Jak wynika z dalszych rozważań, takie podejście diagnostyczne jest niedopuszczalne.

² Niekiedy w tekście będzie się pojawiał skrót CS, często stosowany w piśmiennictwie amerykańskim, a pochodzący od oryginalnej, nadanej przez Johna Exnera, nazwy *Comprehensive System*.

³ Brak „zakotwiczenia” testu w konkretnej teorii bywa podnoszony jako argument przeciwko jego stosowaniu w badaniach sądowych (takie kryterium przedstawione jest m.in. w modelu Marlowe’a – por. inny artykuł autorki zamieszczony w tym samym numerze). Natomiast błędne jest twierdzenie, iż test Rorschacha wywodzi się z psychoanalizy.

⁴ Na to stanowisko powoływał się wielokrotnie Exner, broniąc swojego przekonania, że test Rorschacha nie zawsze zawiera elementy projekcji, a istotą powstawania wypowiedzi jest percepcja [20].

⁵ Obecnie, gdy mówi się o teście Rorschacha, niezbędne jest uzupełnianie informacji o system, do którego się odnosimy w procedurze badawczej, kodowaniu wyników oraz ich interpretacji. Natomiast formułowanie zaleceń terapeutycznych lub wskazówek korekcyjnych zależy głównie od podejścia teoretycznego diagnosty.

⁶ Do dzisiaj rzutuje ono na wyobrażenia laików na temat testu Rorschacha, chociaż równolegle rozwijały się podejścia ilościowe i jakościowe, idiograficzne i nomotetyczne.

zasad przeprowadzania badań, kodowania wyników oraz ich interpretacji. Tym samym wyłonił się nowy system opracowywania testu Rorschacha, w całości oparty na podstawach empirycznych. John Exner oraz jego współpracownicy podkreślali, że system ten wymaga dalszych prac: uzupełnienia jednych badań i podjęcia kolejnych nad nowymi problemami, które się wyłaniały. Badania objęły również lata osiemdziesiąte XX wieku, owocując kolejnymi publikacjami wprowadzającymi istotne zmiany i poprawki w nowym systemie. Ten okres wiązał się zarazem z rozpowszechnianiem Comprehensive System (określanego też skrótem CS) w świecie oraz z dużymi nadziejami, zwłaszcza ze strony środowiska klinicystów, na udokumentowanie jego wartości naukowej⁷. Jednak już w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku, gdy CS osiągnął stan względnej stabilizacji, pojawiły się pierwsze głosy krytyczne zmierzające do jego zdyskredytowania. Zespół oponentów: J. Wood, S. Lilienfeld, W. J. Stejskal, M. T. Nezworski i H. Garb (nazwiska te wielokrotnie powracają w późniejszych publikacjach krytycznych) zgłosił wówczas uwagi na temat przestarzałości danych normatywnych (z okresu powstania systemu, tj. początku lat siedemdziesiątych XX wieku), patologizacji wyników oraz nieuwzględniania różnic kulturowych, małej zgodności wyników w przypadku retestu, braku kryteriów oceny i niskiej trafności przyrostowej [17, 18, 57, 74, 77, 81]. W związku z powyższym krytycy postulowali odrzucenie CS w badaniach diagnostycznych dla potrzeb sądu⁸. Od tamtej pory CS był obszernie omawiany w trzech najbardziej liczących się czasopiśmie dotyczących teorii i praktyki związanej z diagnozą psychologiczną: *Psychological Assessment*, *Assessment* oraz *Journal of Personality Assessment*. Warto podkreślić, że zastrzeżenia i uwagi oponentów zmobilizowały przedstawicieli Rady Badań Rorschachowskich (Rorschach Research Council) oraz innych badaczy – zwolenników testu Rorschacha – do dalszych prac nad weryfikacją wartości naukowej systemu Exnera [74]. W latach 2001–2002 w kilku czasopiśmie psychologicznych opublikowano całe rozdziały poświęcone tej tematyce [64]; dyskusja dotycząca wartości naukowej CS wykroczyła nawet poza łamy literatury specjalistycznej (np. publikacja w *New York Times* [31]). Echa tej debaty dotarły także do Polski w związku z opublikowaniem pracy Lilienfelda i współautorów [45], a powróciły

⁷ Do Polski został sprowadzony w 1984 r. przez Michała Stasiakiewicza z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

⁸ Te zarzuty, pomimo publikacji wielu nowych wyników badań, do chwili obecnej nie zostały przez autorów odwołane (por. korespondencja własna ze Scottem Lilienfeldem opublikowana na stronie internetowej Sekcji Psychologii Sądowej Koła Naukowego Studentów Psychologii UJ, 13 lipca 2011). W tekstach tych autorów pojawiały się niewybredne uwagi; test Rorschacha nazywano „tandetną nauką” lub „pseudonauką”.

w postaci zmasowanej kampanii medialnej skierowanej przeciwko metodom projekcyjnym (ze szczególnym naciskiem na test Rorschacha) i ich stosowaniu w opinowaniu sądowym. Wprowadziła ona wiele fałszywych, stereotypowych wyobrażeń, lecz zarazem pobudziła środowisko naukowe do podjęcia kroków w kierunku uporządkowania zasad oceny wartości metod projekcyjnych (oraz tych, które błędnie określa się jako projekcyjne) stosowanych w Polsce oraz określenia granic ich używania w diagnozie psychologicznej.

3. System Exnera w kontekście kryteriów oceny dowodu w sądzie

Na podstawie analizy literatury prawniczej i psychologicznej (amerykańskiej i polskiej) autorka wyłoniła 10 kryteriów, które powinny być spełnione przy wykorzystaniu narzędzi diagnostycznych na potrzeby sądu⁹. Niektóre z nich dotyczą dopuszczalności samej metody, inne warunków jej wykorzystania. Zostaną one kolejno omówione w odniesieniu do testu Rorschacha w systemie Exnera.

3.1. Jednolitość i przejrzystość procedury

W wypadku testu kryterium to odpowiada warunkom standaryzacji oraz normalizacji. W systemie Exnera standaryzacja została opracowana bardzo precyzyjnie. Materiał badawczy jest ujednolicony – stanowi go 10 tablic wybranych przez Hermana Rorschacha, a produkowanych przez wydawnictwo Hans Huber, Hogrefe AG¹⁰. Procedura badania jest ściśle sprecyzowana: zaczynając od bardzo precyzyjnych wytycznych dotyczących sposobu przeprowadzania badań (np. surowych ograniczeń w ingerowaniu badającego, a także udzielaniu odpowiedzi na pytania zadawane przez badanego), przez zdefiniowane sygnatury, system obliczeń¹¹, statystycznie opracowane normy, po wskazany zakres znaczeniowy

⁹ Obszerne omówienie znajduje się w odrębnym artykule zamieszczonym w niniejszym numerze pisma.

¹⁰ Niektórzy (w tym polscy) krytycy przedstawiają zarzut, że tablice testu są ogólnodostępne w Internecie, zostały też opublikowane niektóre wskazówki „poprawnych” wypowiedzi (np. informacje na temat przykładowych wypowiedzi popularnych). W ocenie autorki stanowi to pewne utrudnienie, lecz nie dyskwalifikuje testu. Znajomość tablic nie przekreśla możliwości jego stosowania, ponieważ w przeciwnym razie nie można byłoby powtórnie stosować testu, a takie ograniczenia nigdy nie istniały. Należy jednak podczas przeprowadzania badań brać pod uwagę próby wcześniejszego „przygotowania się” badanego do wykonywania testu i wskazane jest zapytanie go, czy wie coś na temat tej metody (zalecał to także Exner [20]).

¹¹ Zmienne przyjmują wartości liczbowe.

uzyskanych wyników oraz uporządkowane zasady interpretacji.

CS ma opracowane normy dla populacji różnych krajów spełniające surowe kryteria (amerykańskie: Exner, 2007¹² [22]; większości krajów europejskich z lat 1990–2000; międzykulturowe z 17 krajów: Meyer, Erdberg i Shafer, 2007 [53]). Problem stanowią mało reprezentatywne normy dla dzieci i populacji specyficznych, za dyskusyjne uznaje się sugestie Exnera, aby w sposób szczególnie traktować osoby uzyskujące wyniki nietypowe¹³, a jeszcze bardziej – pomysły, by wyniki indywidualne odnosić do norm międzykulturowych¹⁴. Zastrzeżenie, że normy CS są przesadnie „patologiczne”, ciągle nie znajduje jednoznacznego rozstrzygnięcia, ponieważ krytycy przytaczają argumenty, które za tym przemawiają, z drugiej jednak strony nowe wyniki badań normalizacyjnych dotyczące wskaźników patologii nie potwierdzają tego zarzutu [53, 71, 74]. Szczegółowa analiza zastrzeżeń dotyczących badań normalizacyjnych wskazuje na potrzebę dalszych analiz w tym zakresie, nie stawia jednak testu Rorschacha w wersji Exnera w gorszym świetle niż ogólnie uznanych kwestionariuszowych inwentarzy osobowości. Poważniejszym problemem jest brak polskich norm dla CS. Podjęta w tym roku inicjatywa Pracowni Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego stwarza szansę, że ten brak zostanie usunięty w najbliższych latach¹⁵.

3.2. Spełnianie podstawowych kryteriów psychometrycznych: rzetelności i trafności

Szczególnie dużo miejsca w dyskusjach i badaniach dotyczących wartości naukowej systemu Exnera zarówno jego krytycy, jak i zwolennicy, poświęcają rzetelności i trafności. Ze względu na ograniczone łamy tego artykułu, zostaną tu przytoczone tylko najważniejsze argumenty i wyniki najnowszych badań¹⁶.

Większość autorów akceptujących system Exnera podkreśla, że uzyskiwane wyniki mają minimalną wariancję błędu. Także poziom stabilności w czasie (oce-

niany na podstawie korelacji między wynikami testu i retestu) został dokładnie zbadany. W odniesieniu do większości zmiennych przekracza 0,8 [20]; Donald Viglione określił go jako „podziwu godny” [69]. Wyniki te zostały potwierdzone w kolejnych badaniach Viglione’a i Meyera z 2008 r. z retestem po 1 do 3 lat (współczynnik korelacji wynosił 0,85 lub był większy) [71]. Bardzo pozytywne są doniesienia norweskie Grønnerøda [33, 35], lecz znacznie mniej optymistyczne są wyniki badań francuskich Sultana i in. [66] w odniesieniu do niektórych zmiennych. Komentując różnice między rezultatami poszczególnych badań, którym trudno odmówić solidnych podstaw metodologicznych, komentatorzy wskazują na potrzebę kolejnych replikacji [71]. Natomiast wytrwali krytycy [30, 45, 78, 79] twierdzą, że tylko około połowa zmiennych spełnia wysokie standardy stabilności. Wielu z wyżej wymienionych autorów (tak zwolenników, jak krytyków) zwraca uwagę na zmiany proporcji w zależności od liczby wypowiedzi w teście¹⁷.

Uzyskanie wysokiej stabilności w czasie nie dotyczy dzieci i młodzieży, w ich wypadku powtarzalność wyników stwierdzono tylko po upływie krótkiego czasu [23].

Za najbardziej stabilne uznaje się: M, FC i współczynniki: EA, EB, Adj D, FC: CF+C oraz a:p. Wyjątki w odniesieniu do stabilności stanowią: es i dwie z jej składowych, m i Y. Zostały one wykorzystane do wyodrębnienia wskaźnika pomiaru podatności na stres.

Trafność narzędzia jest uznawana za podstawowy warunek, które powinno spełniać, nic więc dziwnego, że tej kwestii poświęca się najwięcej uwagi w odniesieniu do testu Rorschacha. Badania nad trafnością teoretyczną poszczególnych zmiennych (sprawdzanie czy mierzą to, co miały mierzyć w założeniu) występujących w różnych opracowaniach (systemach interpretacyjnych) tego testu były podstawową aktywnością Johna Exnera i jego zespołu. To przede wszystkim one przyczyniły się do powstania CS i stanowiły o dynamice zmian w jego obrębie w trakcie kolejnych 30 lat¹⁸. Badania są konsekwentnie kontynuowane. Krytycy nadal jednak pozostają w przekonaniu o nikłej trafności teoretycznej z wyjątkiem Skali Progностycznej Meyera, Skali Zależności Oralnej i SCZI w ocenie schizofrenii, osobowości schizoidalnej i *borderline* [30]. Powołują się także na to, że „bogata

¹² Zarzut dotyczący przestarzałości norm amerykańskich zdezaktualizował się, ponieważ przeprowadzono nowe badania w tym zakresie, uwzględniające najnowszą wersję testu.

¹³ Np. rezultaty osób uzyskujących wysokie wyniki w introwersji odnosić nie do norm ogólnych, lecz do norm dla introvertów.

¹⁴ Szerzej na temat różnic międzykulturowych wypowiada się Ewa Waszkiewicz [72].

¹⁵ Do tego czasu autorka postuluje, aby korzystać z norm amerykańskich z poprawką na różnice międzykulturowe, a w badaniach sądowych dotyczących problematyki opiekuńczej jako punkt odniesienia traktować normy opracowane przez autorkę dla 154-osobowej grupy rodziców rywalizujących o opiekę nad dzieckiem [13].

¹⁶ Starsze badania zostały opisane szerzej w cytowanej wyżej książce autorki [14].

¹⁷ To skłoniło kilku wiodących przedstawicieli związanych z CS do zaproponowania nowej procedury zwanej R-PAS (Rorschach Performance Assistant System), zgodnie z którą stosuje się instrukcję wymuszającą ograniczoną liczbę wypowiedzi.

¹⁸ W trakcie sukcesywnych prac nad walidacją wyeliminowano niektóre zmienne (Vo, AI., CONFAB, SCZI), wprowadzono nowe (COP, Intel I, Isol I, GHR:PHR). Niektóre, choć popularne, do dziś formalnie nie zostały wprowadzone do CS (np. szersze znaczenie wskaźnika agresji [25, 26, 27, 44]). W odniesieniu do jeszcze innych zmieniano zakres znaczeniowy i poprawiano klarowność definicji (np. od SCZI do PTI [21, 41, 42]).

literatura empiryczna zawiera wiele sprzecznych danych dotyczących trafności poszczególnych wskaźników, czyniąc je cały czas bezużytecznymi na potrzeby diagnozy, od której zależy życie wielu osób” [67]. Twierdzą też, że wszystkie argumenty dotyczące trafności zmiennych CS odwołują się do jednej metaanalizy przeprowadzonej przez Meyera i Archera [52, 67].

Kolejna istotna kwestia związana z trafnością testu dotyczy jego podatności na świadome lub mimowolne zniekształcanie wyników przez badanego. Ten problem jest szczególnie ważny w sprawach sądowych, w których badani mają często istotne motywy, by pokazywać się w lepszym świetle (dysymulować istniejące problemy lub zaburzenia) lub przeciwnie – by symulować objawy chorobowe. Fałszywe jest stereotypowe wyobrażenie, że sam fakt posługiwania się testem projekcyjnym, w którym badany nie zdaje sobie (przynajmniej częściowo) sprawy, jaka odpowiedź (reakcja) jest „właściwa”, zabezpiecza przed zniekształcaniem wyników. Testy kwestionariuszowe często zawierają pomiary takich zniekształceń. Czy posiada je także CS? Nie skonstruowano odrębnych pomiarów liczbowych w tym zakresie, jednak prowadzone badania dostarczają zadowalających informacji na temat wskaźników dysymulacji [11, 14, 20, 32], symulowania schizofrenii [14, 20, 29], PTSD (Frueh, Kinder, 1994)¹⁹ oraz różnych form oszukiwania [28, 61]. Bardziej sceptyczne doniesienia można spotkać w publikacjach Alberta i in. Nettera czy Kahna [61], nie mówiąc o stałej grupie krytyków, którzy zaprzeczają możliwości wykrywania zniekształceń w CS [67].

Trafność testu mierzy się m.in. poprzez zgodność jego wyników z wynikami innych narzędzi psychologicznych, zazwyczaj popularnych i ogólnie uznanych kwestionariuszy. W odniesieniu do CS testu Rorschacha przeprowadzano najwięcej studiów porównawczych z MMPI oraz MMPI-2. Wyniki tych badań wskazują na niewielki związek pomiędzy tymi testami [4], nieco większy przy podobnym (zwłaszcza pozytywnym) zaangażowaniu w oba testy [51]. Zdaniem krytyków dowodzi to słabości testu Rorschacha [45], natomiast zwolennicy argumentują, że uzyskane wyniki potwierdzają jedynie, iż MMPI i test Rorschacha mierzą odmienne aspekty osobowości. Pierwszy z nich (podobnie jak inne testy kwestionariuszowe) informuje o tym, jak osobowość wyraża się w zachowaniu i świadomych mechanizmach, które do niego prowadzą, drugi zaś (podobnie jak inne techniki projekcyjne) – w przeżyciach i motywach osoby badanej, które często bywają mechanizmami nieświadomymi lub słabo uświadomionymi [8, 15, 24, 51, 58]. Natomiast niezależne metaanalizy porównujące trafność obu tych testów opublikowane przez zespół badaczy pod kierownictwem Roberta Rosenthala w 2001 r. wskazują, że w obydwu uzyskuje się podobne wartości dla wskaźników mierzących podobne zmienne. Wyniki badań podsumowano

konkluzją, że wielkość współczynników trafności testu Rorschacha oraz MMPI/MMPI-2 jest tak dobra, jak można tego oczekiwać od testu osobowości [64]. Archer podsumował zaś swoje badania twierdzeniem, iż walorem stosowania różnych testów w badaniu osobowości jest ich komplementarność [4]. Opinię o komplementarności i słabej porównywalności Rorschacha i MMPI podzielają również Nichols [58], Ganellen [29], Finn [24] i Meyer [51]. Pojawiały się też próby wskazywania związków w odniesieniu do poszczególnych zmiennych (np. Viglione; por. Czerederecka, s. 234 [14]). Ponadto powszechne są opinie o zbieżności wyników uzyskiwanych w teście Rorschacha z obserwacją zachowania [69] oraz większej skuteczności przewidywania zachowania na podstawie tego testu niż na podstawie MMPI. W literaturze przedmiotu ostatnich lat pojawiły się też publikacje wykorzystujące kombinacje wyników testu Rorschacha w systemie Exnera z NEO-PI-R [39] wskazujące na silny związek pomiędzy zmienną T (odnoszącą się do poszukiwania bliskiego kontaktu) a pomiarami przywiązania [10].

Z dyskusją o porównywalności informacji uzyskiwanych na podstawie testów psychologicznych wiąże się też kwestia trafności przyrostowej (niepowtarzalnych informacji, które można uzyskać tylko w wyniku zastosowania konkretnego narzędzia). Wielu klinicystów uczy się posługiwania testem Rorschacha pomimo wyjątkowo długiego czasu zdobywania kompetencji oraz pracochłonności w stosowaniu, ponieważ ma przekonanie, iż złożoność tego narzędzia, bogactwo i wielopoziomowość zmiennych²⁰ przekłada się na uzyskiwanie niepowtarzalnych informacji o skomplikowanym funkcjonowaniu osobowości i relacjach pomiędzy jej poszczególnymi obszarami. Tymczasem krytycy podnoszą, iż nie ma badań jednoznacznie dowodzących trafności przyrostowej tego testu [30, 45]. obrońcy testu stwierdzają, że nawet jeśli trudno wymiennie wskazać różnice, to oczywisty zasób niepowtarzalnych informacji odnosi się do tych obszarów, w których badany celowo usiłuje wprowadzić badającego w błąd lub ma słabą wiedzę na swój temat (trudno, żeby badany był zdolny odpowiedzieć na pytanie inwentarza osobowości: „w jakim stopniu twoje przekonania o innych ludziach są zniekształcone przez fantazje i uprzedzenia?” [51]). W oświadczeniu wydanym przez Towarzystwo Diagnozy Osobowości (Society of Personality Assessment) podkreślono ponadto, że problem trafności przyrostowej jest do chwili obecnej bardzo słabo rozpoznany w odniesieniu do metod pomiaru psychologicznego i medycznego w ogóle, a nie dotyczy tylko testu Rorschacha. Jednocześnie przytoczono siedem artykułów umieszczonych w uznanych czasopismach naukowych, które potwierdzają trafność przyrostową systemu Exnera [64]. Najnowsze badania zdają się przema-

¹⁹ Szerzej w cytowanej pracy autorki [14, s. 255–260].

²⁰ W zależności od sposobu obliczania wymienia się ich od około 110 do 150.

wiać za tezę, że trafność przyrostowa testu Rorschacha jest łatwiejsza do sprawdzenia, gdy badania są ukierunkowane na szczegółowy cel. Wskazują na to rezultaty odnoszące się do skali zależności oralnej prowadzone przez Bornsteina i Maslinga [76], współczynnika patologii spostrzegania i myślenia (PTI) [15], czy przewidywania zachowań samobójczych [6].

Ani wymienione wyżej argumenty, ani relacje z większości przytoczonych badań nie są uwzględniane przez krytyków [30, 67, 79]. Przyznają oni trafność przyrostową systemu Exnera tylko w odniesieniu do wskaźników psychotycznych i przewidywania przystosowania społecznego chorych psychicznie, a po części też skuteczności terapii.

Zarówno krytycy, jak i główni przedstawiciele nurtu exnerowskiego (robił to także sam Exner [20, 21]) podkreślają, iż zmienne testu Rorschacha nie przekładają się bezpośrednio na klasyfikację DSM ani ICD. Według wspomnianych krytyków to miernik niskiej trafności testu [45, 67, 79]. Natomiast zdaniem zwolenników współczynniki patologii zawarte w CS nie służą do diagnozy, lecz do określenia rodzaju zaburzeń (PTI – psychotycznych; współczynnik depresji DEPI nie jest pozytywny u ok. 25% pacjentów depresyjnych) [64, 71, 76]. Istnieją też badania wskazujące na przydatność w różnicowaniu symptomów psychotycznych [15, 70, 71], w różnicowaniu psychopatii i ASPD [25, 26, 27, 68], czemu jednak zaprzeczają Wood i in. [77]. Test Rorschacha znalazł się na liście testów dyskredytowanych pod względem wartości diagnozowania specyficznych zaburzeń z oceną 2,84 w skali 1–5 [59]. Natomiast zarówno krytycy [30, 45, 67], jak zwolennicy [15, 34, 64, 71, 74], wskazują na przydatność CS w ocenie skutków terapii.

3.3. Intersubiektywna sprawdzalność (obiektywizm)

Wyniki badań wskazują, iż następujące czynniki mają wpływ na poziom zgodności w zakresie sygnowania protokołów przez różnych badaczy: wykszolenie [3, 38, 46], częstotliwość pojawiania się zmiennych w protokole [3], błędy popełniane w trakcie badania (niedopytanie) [3] oraz niewystarczająco precyzyjne kryteria kodowanie [3]. Od nich uzależnione są wyniki ogólnego poziomu zgodności, toteż różni autorzy badań uzyskują w tym zakresie różne wyniki: Weiner, Exner i Sciarra [75] uzyskali poziom zgodności w granicach 80–97%; Meyer i in. poziom 82%–97% ze średnią 93% dla 138 zmiennych [52]; Acklin i in., badając studentów, uzyskali satysfakcjonującą zgodność dla 47% zmiennych i 62% współczynników [3]; Viglione i Taylor wskazują na Me 92% dla 68 zmiennych [71]; badania z 2011 r. prowadzone przez zespół międzynarodowy [63] wskazują na średnią zgodność 79% dla 116 zmiennych. Wydaje się, że wykorzystywanie różnych grup badaczy (przede wszystkim o różnym poziomie przygotowania) decyduje

o rozbieżnościach we wskazywaniu zmiennych o najniższym poziomie zgodności. Weiner, Exner i Sciarra [75], którzy wykorzystywali najlepiej wyszkolonych badaczy, najczęściej rozbieżności uzyskali w różnicowaniu ruchu aktywnego i pasywnego oraz poziomu formy nietypowego od zniekształconego. Studenci badani przez Acklina najbardziej różnili się w kodowaniu przepracowania formy oraz światłocieni [3]. W badaniach Meyera i in. największe różnice dotyczyły zmiennej TF (zgodność < 67%), zaś w odniesieniu do CF, FV, INCOM1, ALOG, M bez formy, SQ+, C' i (Ad) poziom zgodności mieścił się w granicach od 60 do 79%. Stwierdzili oni także, że porównanie wypowiedzi z różnych protokołów okazuje się bardziej obciążone błędami niż wewnątrz protokołu [54]. Późniejsze analizy zakodowanych protokołów prowadzone przez Meyera i in. [55] doprowadziły do ustalenia kolejnych interesujących zależności. Stwierdzili oni wyższą zgodność wnioskowania w badaniach obejmujących podstawowe konstrukty interpretacyjne (82 do 92%) niż pojedyncze zmienne (76 do 89%) oraz wyższą zgodność wniosków testu Rorschacha z informacjami o badanym pochodzącymi z obiektywnych źródeł niż z wnioskami innych klinicystów. Skonstatowali też, że uzyskane wyniki były porównywalne z wynikami studiów nad MMPI (np. Poythrees i Blaney, 1978), a poziom zgodności zmiennych CS uznali za porównywalny z wynikami aparatury medycznej [55, 64, 71]. Pomimo, że krytycy z ironią przytaczają te stwierdzenia, sami zaczynają w ostatnim okresie przyznawać wartość pomiarów zgodności uzyskiwanej pomiędzy badaczami stosującymi system Exnera [67].

3.4. Uwzględnienie aktualnie obowiązującego poziomu wiedzy

Jest to pierwsze spośród omawianych kryteriów, które odnosi się nie tyle do obiektywnych możliwości testu, lecz do obowiązków etycznych psychologa, który go stosuje. Literatura przedmiotu jest w tym zakresie bardzo bogata. Biegły psycholog decydujący się na stosowanie testu Rorschacha powinien znać jego słabe i mocne strony, brać pod uwagę potencjalne czynniki zakłócające i uwzględniać nowe informacje, jakie pojawiają się w literaturze z tego zakresu. Literatura polskojęzyczna jest wprawdzie bardzo uboga, lecz zawiera niezbędne minimum aktualnej wiedzy zarówno z punktu widzenia zwolenników [14, 63, 71], jak krytyków [46, 67]. Obecnie wiele tekstów jest dostępnych w Internecie, istnieje też Archiwum Rorschachowskie²¹, którego celem jest gromadzenie całości literatury ukazującej się na temat testu. Powstała bardzo bogata literatura przywołująca argumenty na rzecz stosowania CS w sądzie [1, 2, 7, 14, 21, 40, 46, 48, 49, 60, 64, 68, 71, 73, 74, 75], a także

²¹ Powstałe dzięki staraniom i dużemu wkładowi pracy Johna Exnera.

(znacznie uboższa) przeciw jego stosowaniu [30, 36, 37, 45, 67, 78, 79, 82]. Psycholodzy, którzy decydują się na wykorzystywanie testu Rorschacha w sądzie, powinni znać argumenty obu stron i odnosić je do konkretnej sytuacji, w której występują.

3.5. Przydatność i użyteczność zastosowanych metod i treści zawartych w opinii do rozstrzygnięcia problemu sformułowanego przez organ procesowy

Przydatność i użyteczność systemu Exnera do badań sądowych to główny przedmiot sporu krytyków i zwolenników testu Rorschacha, którzy niejednokrotnie wyciągają odmienne wnioski z tych samych wyników badań.

W pierwszej kolejności warto wskazać, jakie argumenty przemawiają za stosowaniem tej metody w diagnozie osobowości w ogóle. Pozwala ona na wszechstronny opis osobowości, mechanizmów zakłócających przystosowanie, stopnia nasilenia zaburzeń, planowania terapii, oddziaływań korekcyjnych, doboru środków oddziaływania i oceny podatności na określone działania [14, 20, 21, 74]. Przemawiają za tym także omawiane wyżej doniesienia o trafności przyrostowej. Wszystkie te czynniki są szczególnie ważne w badaniu osobowości, które wiąże się z jednorazowym (a w wyjątkowo komfortowych sytuacjach obejmującym 2–3 sesje) badaniem. Brak informacji o mechanizmach leżących u podstaw działania (potrzebach, motywach, konfliktach wewnętrznych) bardzo utrudnia, a czasami wręcz uniemożliwia prognozę lub retrospektywę, które są niezbędne do wnioskowania o zachowaniu badanego w większości analizowanych przypadków.

Niepoślednim argumentem na rzecz stosowania testu Rorschacha (podobnie jak innych metod projekcyjnych) jest to, że nie odwołuje się on do samooceny, która w warunkach badania na potrzeby sądu zazwyczaj jest zniekształcona zarówno przez celowe, jak i nie w pełni świadome manipulowanie obrazem własnej osoby. W tych warunkach korzystanie z technik, nad którymi badany nie ma pełnej kontroli, okazuje się niezwykle przydatne. W tym miejscu pojawia się niejednokrotnie zarzut, czy nie jest to manipulacja ze strony psychologa przekraczająca granice etycznego zachowania, prawa do obrony, samodzielnego decydowania badanego o zakresie dostarczanych informacji itd. Rozwinięcie tego tematu wymaga odrębnego omówienia, w tym miejscu warto jednak zaznaczyć, że badany, chociaż nie potrafi określić, jakie odpowiedzi (reakcje) są korzystne z punktu widzenia jego roli w sprawie sądowej, może odmówić wykonania zadania²², a ponadto (jak wspomniano wcześniej, rozważając kwestię podatności testu na zniekształ-

²² Biegły powinien uzyskać jego zgodę na poddanie się takim, a nie innym zadaniom.

cenia) w każdym wypadku dokonuje selekcji i stosuje autocenzurę [20], nie jest więc bezbronny także w tych niejasnych dla niego warunkach.

Ważnym argumentem na rzecz stosowania testu Rorschacha w systemie Exnera w sprawach karnych jest jego użyteczność w prognozowaniu zachowań przestępczych [14, 20, 21, 43, 74]. Wyniki badań bardzo łatwo jest przełożyć na język codziennego funkcjonowania, co pozwala konfrontować je z historią życia badanego [14, 52, 70, 71, 74].

Jednocześnie psycholog musi pamiętać o braku przełożenia uzyskiwanych wyników na klasyfikacje DSM oraz o (oczywistych skądinąd dla biegłego sądowego) ograniczeniach diagnozy: o konkretnych zachowaniach można wnioskować jedynie pośrednio, tzn. przez opis dyspozycji do pojawiania się zachowań mieszczących się w określonej kategorii [73,75].

3.6. Dobre przygotowanie psychologa do posługiwania się wybraną przez niego techniką

Ten warunek jest ważny w każdym przypadku diagnozowania, lecz niezbędny do spełnienia w odniesieniu do testu Rorschacha wykorzystywanego w badaniach sądowych. Poznanie zasad posługiwania się tą metodą (a w systemie Exnera są one najbardziej złożone) wymaga długotrwałego szkolenia, jak też systematycznego stosowania i korygowania zdobytych umiejętności poprzez śledzenie nowych publikacji, pogłębianie wiedzy praktycznej, korzystanie z superwizji, a w wypadku wątpliwości sięganie do metody sędziów kompetentnych. Dużą pomoc w tym zakresie stanowią: wymiana informacji z innymi rorschachistami, korzystanie z Rorschach Discussion List²³, a także programy wspomagające do obliczania wyników ze wskazówkami do interpretacji (Rorscan, RIAP). Złożoność uzyskiwanych informacji sprawia też, że interpretacja uzyskiwanych wyników, bardziej niż w przypadku większości innych testów psychologicznych, wymaga znajomości (i systematycznego uzupełniania) wiedzy klinicznej, innych obszarów psychologii (zwłaszcza psychologii osobowości, poznawczej itd.), a zdarza się, że także wykraczania poza nią.

Konieczność długotrwałego kształcenia i czasochłonność opracowania są niejednokrotnie wskazywane jako słabość testu. Z drugiej strony jest to naturalny czynnik przesiewowy – psychologowie zainteresowani możliwościami testu, ale zniechęceni czasem, jaki trzeba mu poświęcić, szybko rezygnują z posługiwania się nim, zaś stosowanie go skłania do poszukiwania rozwiązań trud-

²³ Forum internetowe skupiające rorschachistów, w którym uczestniczą także specjaliści najwyższej klasy. Poświęca wiele miejsca zarówno wątpliwościom w sygnowaniu nietypowych wypowiedzi, jak i najnowszym doniesieniom publikowanym w literaturze przedmiotu.

nych kwestii, sprzyjając odpowiedzialnemu pogłębieniu wiedzy.

3.7. Eliminacja artefaktów przez uzyskanie niewykluczających się wyników na podstawie tych samych lub różnych metod

To kryterium odnosi się do testu Rorschacha w podobnym stopniu, jak do wszystkich innych metod pomiaru, chociaż ze względu na bardzo dużą liczbę badanych zmiennych wymaga szczególnej uwagi. Psycholog musi w pierwszej kolejności sprawdzić poprawność dokonanych pomiarów (rozstrzygnąć wątpliwości w kodowaniu, sprawdzić, czy nie doszło do mechanicznych błędów w obliczeniach), uporządkować wyniki analiz, a w odniesieniu do uzyskanych wyników wyjaśnić wewnętrzne sprzeczności. Wymaga to sprawdzenia kilku podstawowych hipotez: czy sprzeczne informacje są skutkiem błędów w sygnowaniu (niedoskonałości badającego), wpływu czynników zakłócających na przebieg badania, konfliktów wewnętrznych osobowości, czy też niedoskonałości samej metody. Aby sprawdzić te hipotezy, niezbędna jest konfrontacja uzyskanych wyników testu z wynikami uzyskanymi za pomocą innych metod i źródeł obiektywnych (głównie informacji zawartych w aktach sprawy). Niejednokrotnie na różnych etapach tego postępowania przydatne okazuje się wykorzystanie metody sędziów kompetentnych. Dlatego warto w tym miejscu przypomnieć istotną rolę opinii kompleksowej w obiektywizacji uzyskiwanych wyników.

3.8. Rozróżnianie hipotez od wniosków, ale też nieuleganie nadmiernej ostrożności interpretacyjnej

To kryterium pozostaje w ścisłym związku z poprzednim. Największym niebezpieczeństwem, z jakim musi zmierzyć się biegły w tej dziedzinie, jest przecenienie wartości wyników uzyskanych na podstawie testu Rorschacha. Brak spójności z innymi wynikami wymaga uznania hipotezy badawczej za bardzo mało prawdopodobną i odrzucenia jej. Należy przy tym pamiętać o formułowaniu wniosków na poziomie prawdopodobieństwa odpowiednim do zgromadzonych informacji [14, 72]. Szerzej kwestia ta została omówiona w artykule poświęconym kryteriom oceny dowodu [12].

Warto także w tym miejscu podkreślić, iż podsumowująca interpretacja uzyskanych wyników wymaga:

- uwzględnienia wszystkich danych istotnych dla wyjaśnienia problemów sformułowanych przez sąd;
- świadomości, że zadaniem testu jest charakterystyka osobowości, a nie odpowiedź na pytania o konkretne zachowanie człowieka;
- rozłożenia akcentów na mocne i słabe strony osoby badanej;

- osadzenie wyników w kontekście kulturowym i środowiskowym.

3.9. Intersubiektywna komunikowalność

Także w odniesieniu do tego kryterium posługiwanie się testem Rorschacha w systemie Exnera nie wyróżnia się na tle wykorzystywania innych narzędzi psychologicznych. Zasady interpretacji zawarte w dostępnych podręcznikach oraz wspomniana wyżej łatwość w przełożeniu języka testu na język życia codziennego sprawiają, że komunikatywność przekazu nie jest dla biegłego znaczącym problemem. Należy jednak ostrożnie wprowadzać pojęcia specjalistyczne i specyficznie rozumiane w podejściu CS (takie jak „typ bierno-zależny”, „ambitendencja”, „styl unikający” itp.). Najlepiej jest zastępować tego typu sformułowania opisem mechanizmu; jednak jeśli biegły uzna, że wprowadzenie konkretnych pojęć do pisemnie formułowanej opinii jest przydatne, powinien wyjaśnić ich znaczenie.

Nieco więcej problemów może sprawiać biegłemu wyjaśnienie zależności pomiędzy poszczególnymi mechanizmami i ich wpływu na określone zachowania, zwłaszcza tych, które pozornie wskazują na sprzeczności. Wymagają one szczególnie precyzyjnego objaśnienia, aby tok rozumowania biegłego stał się zrozumiały dla niespecjalisty. W przeciwnym razie biegły naraża się na to, że przedstawiciele strony przeciwnej w sporze sądowym, cytując wyrwane z kontekstu sformułowania, będą je przedstawiać jako dowód wewnętrznych sprzeczności opinii, a tym samym podważać wartość wniosków biegłego.

3.10. Zalecenie zmiany metody lub ponownego badania w przypadku wątpliwości

Test Rorschacha należy do narzędzi, których stosowanie wyklucza się tylko w bardzo specyficznych przypadkach [por. 14, s. 80]. Niemniej w badaniach na potrzeby sądu warunki te muszą być szczególnie surowo przestrzegane. Każdorazowo biegły musi uzyskać zgodę badanego na zastosowanie testu, a jednocześnie osobiście upewnić się, że jego przeprowadzenie nie narazi badanego na dodatkowy stres (większy niż w wypadku zastosowania innej metody) i nie naruszy jego podmiotowości. To poważna odpowiedzialność etyczna, dlatego jeśli zaistnieją przesłanki, że badanie testem Rorschacha jest dla konkretnego badanego jatrogenne, należy odstąpić od jego wykonywania i mieć na tę okoliczność przygotowaną propozycję zastosowania innej metody. Zdarza się, że podjęcie takiej decyzji jest wskazane nawet w trakcie wykonywania testu, co wymaga szczególnie dużego przygotowania klinicznego psychologa przeprowadzającego badanie.

Zdarza się też, że po wykonaniu testu okazuje się, iż jego wyniki nie spełniają kryteriów przydatności do interpretacji lub można go interpretować wyłącznie w ograniczonym zakresie. Wtedy punkt ciężkości informacji zgromadzonych na temat badanego należy przenieść na inne wykorzystane metody. Niekiedy wymaga to także podkreślenia w opinii, że dostępny materiał nie pozwolił rozstrzygnąć niektórych kwestii sformułowanych przez sąd i – o ile to możliwe – zaproponować sposób ich uzupełnienia.

Bywają też sytuacje, gdy sąd zgłasza wątpliwości co do tego, czy badanie testem Rorschacha było celowe, użyteczne dla sprawy, bądź też czy zostało przeprowadzone zgodnie z zasadami sztuki. W takiej sytuacji należy pamiętać, że to sąd jest najwyższym biegłym, a opinia psychologiczna stanowi dowód w sprawie. Należy więc zaproponować udostępnienie uzyskanych wyników innemu zespołowi biegłych wskazanych przez sąd lub też przeprowadzenie przez nich ponownych badań z wykorzystaniem tych samych lub innych metod. Jeśli sąd, podważając opinię biegłego, żąda udostępnienia surowych wyników badań²⁴, należy dokładnie wyjaśnić złożoność zasad posługiwania się testem Rorschacha i wynikającą stąd bezużyteczność takich materiałów dla niespecjalistów.

4. Podsumowanie i wnioski

Omówione w tym artykule wyniki badań i prowadzonych dyskusji dają podstawy do stwierdzenia, że test Rorschacha w systemie Exnera spełnia kryteria oceny dowodu w sądzie. Jego wartość naukowa jest porównywalna z wartością powszechnie uznanych metod psychologicznych, a dynamicznie rozwijające się badania stwarzają możliwość uzupełniania niewyjaśnionych obszarów i doskonalenia samej metody, jak i sposobów jej oceniania. Potrzeba taka istnieje zwłaszcza w odniesieniu do tych badań, które dostarczają najczęściej niejednoznacznych wyników.

W każdym wypadku rezultaty uzyskane w teście Rorschacha wymagają konfrontowania z wynikami badań uzyskiwanymi z innych źródeł. Należy przy tym pamiętać, że nie jest możliwe mechaniczne porównywanie wyników testu Rorschacha z wynikami innych testów, zwłaszcza kwestionariuszowych, ze względu na różnice zakresu znaczeniowego oraz odwoływanie się do innych poziomów życia psychicznego osoby badanej. Doniesienia z prac badawczych wskazują także, że zmienne testu Rorschacha nie mają bezpośredniego odniesienia do klasyfikacji chorób psychicznych (zarówno DSM IV, jak ICD 10), chociaż jednocześnie test ten posiada wiele

zmiennych przydatnych w różnicowaniu normy od patologii oraz w projektowaniu procesu terapeutycznego.

Ponadto warto w tym miejscu wspomnieć o najnowszej propozycji Bornsteina [9], który postuluje, by ze względu na złożoną strukturę testu Rorschacha nie ograniczać się do ilościowych kryteriów jego oceny, lecz wprowadzić mieszany model uwzględniający także kryteria jakościowe.

Prawdopodobnie głównym powodem popularności, jaką cieszy się ten test od chwili jego stworzenia przez Hermana Rorschacha jest to, że trudności proceduralne są równoważone przez wszechstronność uzyskiwanych wyników (całościowy obraz człowieka) oraz ze względu na uniwersalność jego zastosowania.

Złożoność natury testu sprawia, że pomimo zgromadzenia bardzo bogatej literatury na jego temat ciągle wiele jego obszarów pozostaje nierozpoznanych. Nakłada to na osoby, które decydują się na jego stosowanie, szczególnie wysokie wymagania natury etyczno-zawodowej: konieczność dokładnego poznania procedury testu, doskonalenia umiejętności w posługiwaniu się nim i stałego weryfikowania wiedzy na jego temat oraz na temat osobowości w ogóle.

Pojawiające się zastrzeżenia i głosy krytyczne sprzyjają dbałości o to, by stosowanie tego testu spełniało najwyższe standardy, zwłaszcza w odniesieniu do diagnozy psychologicznej wykorzystywanej na potrzeby sądu. Dzieje się tak jednak wtedy, kiedy wątpliwości są zgłaszane uczciwie, zgodnie z zasadami dyskusji naukowej, a nie w sposób nadmiernie uproszczony i zafałszowany na użytek opinii publicznej. Tego typu manipulacje zwracają się bowiem przeciwko całemu środowisku psychologicznemu (także samym krytykom), gdyż prowadzą do kształtowania się i utrwalania stereotypu braku wartości naukowej wszelkich badań psychologicznych.

Warto też zastanowić się, co jest powodem, że test Rorschacha budzi takie poruszenie i że głosy krytyczne tak łatwo znajdują oddźwięk społeczny? Bez wątpienia przyczyniają się do tego cechy, które, niezależnie od precyzyjności dokonywanych pomiarów, umieszczają go wśród testów projekcyjnych: odległość między informacjami udzielanymi przez badanego a wnioskami psychologa czy obawy przed zachowaniem kontroli nad potencjalnymi manipulacjami ze strony drugiego z nich.

A oto dwa cytaty z literatury amerykańskiej stanowiące próbę wyjaśnienia tego fenomenu. „Deprecjonowanie testu Rorschacha jest raczej socjokulturowym niż naukowym zjawiskiem” (Atkinson i in., 1985); „czy debata nad użytecznością testu Rorschacha nie ma bardziej filozoficznego i politycznego charakteru niż akademicki i naukowy?” (Viglione i Rivera, 2003).

²⁴ Przepisy prawne umożliwiają to, a dyskusja na temat zakresu kompetencji sądu dotyczących wspomnianego zagadnienia jest nadal żywa (por. [12]).